

קיום המצוות - ידיעה ואמונה

בפרשת וירא קוראים אנו את פרשת עקידת יצחק בה ה' רצה לנסות את אברהם וצוהו לשחוט את בנו האהוב. רבותינו אמרו שאברהם התנסה בעשרה נסיונות (אבות, ג, ה), והעקידה היא הנסיון העשירי והאחרון (פירוש המשניות להרמב"ם).

ויש להסביר לשם מה רצה ה' לנסות את אברהם? הלוא הקב"ה בעצמו העיד עליו "כי ידעתינו למען אשר יצוה את בניו... לעשות צדקה ומשפט" (בראשית, י"ח י"ט) ועל סמך צדקתו ואמונתו הבטיח לו ה' כל ההבטחות הטובות וכל הברכות. וגם הלוא כבר ניסה אותו תשע פעמים לפני כן כשהיה צעיר, ולמה הוסיף לו עוד נסיון לעת זקנתו (כאשר היה בן 137) ומה יש בנסיון הזה יותר מאשר בתשעת הנסיונות הקודמים שאברהם עמד בכלם?

אפשר לומר שזה היה הנסיון הקשה ביותר, לצוות על האב שישחט את בנו האהוב, זאת אומרת להתגבר על מדת הרחמים ועל האהבה הטבעית שאדם רוחש לבנו רק כדי למלא רצון ה' קשה מאד. הסבר הזה מתאים לתקופתנו הנוכחית, אבל בתקופה העתיקה ובדורו של אברהם אבינו היה נפוץ הנוהג שכל אב מקריב את בנו הבכור קרבן לאליל שלו. וזה היה מקובל בין העמים גם בימי משה רבינו, מאות בשנים אחרי אברהם, כי אחרת לא היה כל צורך שהתורה תאסור עלינו לעשות זאת, "לא ימצא כן מעביר בנו ובתו באש" (דברים, י"ח ו' וראה רש"י). ואפילו בזמן מלכי ישראל האחרונים היו רבים מבני ישראל שעשו זאת והמלך מנשה עשה זאת לבנו (מלכים ב' כ"א, ו"כ"ג). לאור כל זה לא היתה זו דרישה גדולה כ"כ כפי שנראה לנו.

גם עצם ענין הנסיונות דרוש הסבר, הלוא הקב"ה יודע מה שבלבו של האדם, "ה' יראה ללבב", ויודע כל מחשבות האדם, ואם כן לשם מה לנסותו? הרמב"ן אמנם הרגיש בקושי זה והסביר שאף על פי שידע ה' שאברהם יעשה זאת, רצה שיעשה זאת בפועל כדי שיקבל שכר על מעשיו, כי אין שכר על מחשבות טובות אם הן אינן מצטרפות למעשה. אך עדיין יש קושי, שאם כן למה הפסיק את הנסיונות ולא המשיך עד עשרים, שלושים או יותר נסיונות? וכי ה' קבע את המכסימום ע"י עשרה נסיונות ולא יהיה שכר נוסף אם יעשה עוד מעשים טובים? אנסה להסביר הדבר כפי הבנתי.

יש להבין, איך קיים אברהם את המצוות, הלוא התורה טרם ניתנה. אמנם היו שבע מצוות בני נח והמצוה הנוספת של מילה, שבאה ע"י התגלות מיוחדת לאברהם. שבע המצוות האלו מבוססות על הרעיון שהן נחוצות לצורך הקיום התקין של האדם והחברה, מצוות ששכל האדם מחייב לעשותם. ביחס למצוות מילה, התגלה ה' לאברהם ונתן לו צו מיוחד. בלי זה אברהם לא היה מקיים מצוה זו, שהיא אינה קלה להסביר לאדם הפשוט. אך לא נזכר בשום מקום שה' ציווה על אברהם לקיים מצוות אחרות, ובכל זאת יש לנו מסורת שאברהם קיים מצוות רבות - כל התורה כולה (ראה רש"י, בראשית כ"ה כ"ז).

עלינו לכן להסיק שאברהם אבינו בשכלו ובהבנתו הרבה הגיע לדרגת נבואה והכיר בחשיבותן של המצוות. הוא הכיר שהן מביאות טובה לאדם ולאנשות והעובר עליהן ממיט אסון על עצמו ועל החברה. זאת אומרת שהוא ביסס את קיום המצוות על פי שכלו ועל פי הבנתו.

אולם ה' דורש מאתנו לקיים את המצוות גם אם איננו יודעים טעמן, גם אם איננו מבינים בשביל מה ולמה, ומה תכליתן ומטרתן, יש לנו חוקים רבים שאנו מתקשים להבין

טעמם, ואף אותם המצוות שאנו חושבים שאנו מבינים את טעמן איננו בטוחים אם זהו הטעם הנכון. ולכן עלינו לומר שבין אם מבינים אנו טעם המצוות אם לאו, אין הטעם, היינו ההבנה שלנו, מקור החיוב שלנו לקיימן, כח ההבנה שלנו איננו יכול לחייבנו לעשות מה שהתורה מצווה עלינו. הקב"ה לא נתן לאנשים הבנה שיכלית במידה שווה, וגם בעל השכל החריף והמפותח ביותר איננו יכול להשיג הכל. גם משה רבינו לא הגיע לכל שערי החכמה, חסר לו שער החמישים. חיובנו לקיים המצוות נובע מתוך אמונתנו שה' הוא מקור החכמה והטוב ומה שהוא מצווה בא מתוך חכמתו העליונה והחכמה האלקית, ומתוך המקור של הטוב המוחלט שרק הוא יודע.

אמנם לימוד התורה הוא מצווה גדולה ולימוד כולל לא רק ידיעה אלא גם הבנה, אך חייבים אנו לקיים המצוות גם אם הן אינן מובנות לנו. במעמד הר סיני אמרו בני ישראל "נעשה ונשמע", הם הקדימו את העשייה לשמיעה היינו ההבנה. מדרשים רבים מדברים בשבחם של ישראל בזה שהקדימו את הנעשה לנשמע, אבל זה היה בשעת מתן תורה, ואברהם אבינו היה הרבה זמן לפני כן, והמקור היחידי שחייב אותנו לקיים המצוות היה רק שכלו והבנתו. ואם אמנם זה דבר גדול ומדרגה גבוהה מאד, רצה ה' ללמדנו, לו ולדרות הבאים, שזה לא די, ושהמקור האמיתי המחייב אותנו הוא האמונה בה', ההכרה הכללית שעושה הכל בחכמתו הרבה ובטובו הגדול. ולשם כך העמיד את אברהם בנסיונות.

הנסיונות היו ציוויים של ה', שלכאורה אין להם מובן ואף אינם תואמים עם דברי ה' הקודמים. והיה מקום להרהר שכאלו ה' משנה את דעתו. מצווה אותו ללכת לארץ כנען ומבטיחו "ואעשה אותך לגוי גדול וכו'" ומיד, בבואו מביא רעב קשה והוא מוכרח ללכת למצרים, אך אברהם עמד בנסיון לא התווכח ולא הרהר אחרי מידותיו ומצוותיו של ה'. וככה היה בכל הנסיונות שנתנסה, בנסיון התשיעי גרוש ישמעאל אומר הכתוב "וירע הדבר בעיני אברהם", קשה היה לו להבין למה הוא צריך לגרש את ישמעאל הלוא ה' הבטיח לו ואמר "הנה ברכתי אותו והפריתי אותו והרביתי אותו" (בראשית י"ז כ'). שני הדברים אינם יכולים לכאורה להיות אמת כי אחד סותר את השני, אך הוא עמד במבחן וקיים את צו הגירוש.

הנסיון של עקידת יצחק היה הקשה ביותר, לא רק מפני אהבתו את יצחק, אך בעיקר מפני שזה סתר את כל רעיונותיו הנשגבים על ה' ועל דרכיו. עד עכשיו היה ברור לו שאין צורך לה' בקרבנות אדם. הוא השיג בחכמתו הגדולה, שה' הוא בורא העולם, והוא שולט בו ובכל היקום, הוא המנהיג את העולם בחכמתו העליונה, ואין לדמות אותו ח"ו לאלילים או לאלוהים אחרים. הם זקוקים לקרבנות, הם צריכים לאכול ולשתות כי יש להם גוף כמו לאדם. אך חלילה לחשוב שגם ה' זקוק לאכילה ולקרבנות. הוא כח רוחני ואינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף.

ופתאום נתבדו כל ההשגות האלה, נפלו ונהרסו כל האידיאלים שייחס לה'. הוא מקבל צו ממנו להקריב את בנו לקרבן להעלות אותו לעולה. קשה לתאר את האכזבה הנראת שהיתה לאברהם באותו הרגע ששמע את הצו: זה נראה לו שהאלקים שלו ח"ו דומה ל"מולך", לאליל נרא ואכזרי הדורש קרבנות אדם. השגתו שה' אל רחום וחנון יחד עם רגש הרחמים והאהבה לבנו יחידו התנגדו לזה בהחלט ואמרו לו שלא יעשה את הדבר הזה, לא ייתכן שהאלקים שלו כפי שהבין אותו יצווה לעשות זאת, ואם כך ציווה, צריך הוא לכפור בו, כפי שכפר באלילים האחרים.

אך לא כן היה הדבר איתו, הוא אמנם לא ידע איך הצו הזה מתיישב עם כל דעותיו על ה', איך אפשר לתפוס את ה' כמקור הרוחני העליון, כמקור של החכמה העליונה ושל הטוב האבסולוטי, ובו בזמן לצוות לעשות דבר נורא כזה. אך סוף סוף התגבר על כל ההיסוסים ועל כל ההתלבטויות, וקיבל על עצמו לקיים את הצו, בהאמינו באמונה

שלמה שה' יודע מה שהוא איננו יודע ואיננו יכול להשיגו, כי סוף סוף הכוח השכלי שלו מוגבל. ואמנם זה מה שאמר לו המלאך לבסוף "עתה ידעתי כי ירא ה' אתה" (שם כ"ב י"ב), אתה אינך מבסס את יחסך לה' על חכמתך. ועל ידיעותיך אלא על הכרה ואמונה ש"גדול ה' ומהולל מאד ונורא הוא" (יראת הרוממות) ואתה יצור ששכלך והבנתך, בהשוואה אליו בטלים, ואינך יכול לבוא בטענות אליו שאינך מבין דרכיו ומעשיו. אברהם נתנסה בכל הנסיונות האלה ועמד בכולם, והתורה מספרת לנו זאת לא רק כדי להראות את צדקת אברהם אלא גם ואולי בעיקר כדי שכל הדורות ידעו ויכירו כי ה' הוא מקור החכמה העליונה ושחכמתנו אינה מגיע לחכמה האלוקית ואין מקום לטעון שאנו לא מבינים מצוה זו או אחרת או פעולותיו ומעשיו, אלא להיות ירא ה', בלי חכמות וחשבונות, כמו אברהם אבינו.